

Elbise-i Osmaniye – 1873 Viyana Sergisi – Kıyafet Albümleri

Elbise-i Osmaniye – 1873 Vienna World’s Fair - Dress Albums

Fatma Filiz Özsüca, *Endüstriyel Tasarım Bölümü, Atılım Üniversitesi*

Özet

Osmanlı resim sanatlarının saray ve çarşı ressamı tarafından gerçekleştirilen eserleri arasında önemli yer teşkil eden ‘kıyafet albümleri’, 1873 Viyana Dünya Sergisi katılımı için özel hazırlanan ‘Elbise-i Osmaniye’ kavramsal olarak benzerlik göstermekte ancak yapılaş amacı ve kullanılan teknikler açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 1873 Viyana sergisi, Elbise-i Osmaniye ve kıyafet albümleri geleneğinin incelenmesi ve karşılaştırma yapılmasıdır. Kıyafet albümlerinin günümüze ulaşan örnekleri ve Elbise-i Osmaniye ile ilgili yazılan değerlendirmeler araştırılmıştır. Osmanlı sanatı çerçevesinde 16. yüzyıldan başlayarak gelişen kıyafet albümleri ile 1873 Viyana Sergisi için özel olarak hazırlanan Elbise-i Osmaniye karşılaştırıldığında kavramsal temelde benzerlikler gözlenmektedir. Osmanlı resim sanatının önemli bir dönemine ışık tutan Kıyafet albümleri hem resim sanatının gelişimini hem de Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan insanların yapısını yansıtmaları açısından önemli yere sahiptir. İlki 1851 yılında Londra’da düzenlenen Dünya Sergilerinin temel amacı dünyadaki farklı ülkelerin üretim olanaklarının, kültürel yapılarının ve sosyal yaşamlarının tanıtımı ve bilgi alışverişine olanak sağlamaktır. 1873 Viyana Sergisi için hazırlanan Elbise-i Osmaniye bu temelden yola çıkılarak hazırlanmış ve Osmanlı ahalisini bölgelere, etnik kökenlerine, cinsiyete, mesleklere göre ayrıntılı sınıflandırma yaparak fotoğraf ile belgelemiştir.

Anahtar Sözcükler: Kıyafet albümleri, Elbise-i Osmaniye, 1873 Viyana sergisi.

Akademik disiplin(ler)/alan(lar): Sanat tarihi, modernizm, endüstriyel kalkınma.

Abstract

‘Dress albums’, which have an important place among the works of Ottoman Painting Arts produced by Palace and Bazaar Painters, and ‘Elbise-i Osmaniye’, which was specially prepared for the participation of the 1873 Vienna World’s Fair, are conceptually similar, but differ from each other in terms of the purpose of production and the techniques used. The aim of this study is to examine and compare 1873 Vienna World’s Fair, Elbise-i Osmaniye and the tradition of Dress Albums. The surviving examples of Dress Albums and the evaluations on the Elbise-i Osmaniye were researched. When the Dress albums that developed within the framework of Ottoman art starting from the 16th century are compared with the Elbise-i Osmaniye, which was specially prepared for the 1873 Vienna Fair, conceptual similarities are observed. Dress albums, which guides an important period of the Ottoman pictorial / painting art, have an important place in terms of reflecting both the development of the art of painting and the structure of the people living in the borders of the Ottoman Empire. The main purpose of the World Fairs, the first of which was held in London in 1851, is to promote the production possibilities, cultural structures and social lives of different countries in the world and to provide an opportunity for information exchange. Elbise-i Osmaniye, which was prepared for the 1873 Vienna Fair, was prepared on this basis and documented the Ottoman people with photographs by making detailed classifications according to regions, ethnic origins, gender and occupations.

Keywords: Dress albums, Elbise-i Osmaniye, 1873 Vienna Fair.

Academical disciplines/fields: History of Art, modernism, industrial development.

- **Sorumlu Yazar:** Fatma Filiz Özsüca, Endüstriyel Tasarım Bölümü, GSTMF, Atılım Üniversitesi
- **Adres:** Endüstriyel Tasarım Bölümü, GSTMF, Atılım Üniversitesi, Kızılcaşar Mah. Gölbaşı- Ankara
- **e-posta:** filiz.ozsüca@atilim.edu.tr
- **ORCID:** 0000-0002-9020-9451
- **Çevrimiçi yayın tarihi:** 24.05.2022
- **doi:** 10.17484/yedi.957616

Geliş tarihi: 18.08.2021 / **Kabul tarihi:** 19.05.2022

1. Giriş

Osmanlı resim sanatlarının saray ve çarşı ressamı tarafından gerçekleştirilen eserleri arasında önemli yer teşkil eden *kıyafet albümleri*, 1873 Viyana Dünya Sergisi katılımı için özel hazırlanan *Elbise-i Osmaniye* kavramsal olarak benzerlik göstermekte ancak yapılış amacı ve kullanılan teknikler açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmanın amacı 1873 Viyana sergisi, Elbise-i Osmaniye ve kıyafet albümleri geleneği incelenmesi ve karşılaştırma yapılmasıdır. Kıyafet albümlerinin günümüze ulaşan örnekleri ve Elbise-i Osmaniye ile ilgili yazılan değerlendirmeler araştırılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle Kıyafet Albümleri ile ilgili olarak Küçükhasköylü'nün (2010) *Osmanlı Kıyafet Albümleri (1770-1810)* başlıklı Doktora Tezi, Albümler Üzerine bölümü incelenmiştir. Kıyafet Albümlerinin ilk örneklerini tanımlayan ve makaleler yazan Metin And'ın çalışmaları doğrultusunda Değirmenci'nin (2018) *Metin And Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları* kitabındaki *Giriş: Metin And ve Çarşı Ressamlarının Serencâmı* bölümü okunmuştur. Kıyafet albümleri ile ilgili olarak Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı tarafından 2006'da hazırlanan *Osmanlı Resim Sanatı* kitabından okuma yapılmıştır. Kıyafet albümlerine moda ve tekstil tasarımı tarihi kaynaklarında Himam (2013) tarafından derlenen makale '16. yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç' incelenmiştir.

1873 Viyana sergisi ile ilgili araştırma için Özsuca'ya (2019) ait *Yerli Mallar Sergileri – Erken Türkiye Cumhuriyeti Uygulamaları* yüksek lisans tezi, 2009 yılında Akçura tarafından hazırlanan *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Göğüş'ün (2016) yazdığı *Viyana Gazetelerinde 1873 Dünya Sergisi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun Katılım, Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaştırmaları* kitabından *1873 Evrensel Viyana Sergisi* bölümünden bilgi derlenmiştir. 1874'te yayınlanmış İtalyanca bir kaynak olan, 1873 Viyana Sergisi sonrasında yapılan ve bir bölümü Getty Araştırma Enstitüsü tarafından taranarak dijitalleştirilmiş *L'Esposizione Universale di Vienna Del 1873 Illustrata*'dan (2021), sergi ile ilgili ayrıntılı illüstrasyonlara sahip olması nedeniyle, görsel taramasında faydalanılmıştır.

Son olarak çalışmanın Elbise-i Osmaniye bölümü için öncelikle *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri – Elbise-i Osmaniye* incelenmiştir. Elbise-i Osmaniye'nin girişinde yer alan Ersoy'un (1999) tanıtım metni olarak kaleme aldığı *Tanzimat Merceğinden Osmanlı Ahalisinin Resmi: Elbise-i Osmaniye* okunmuştur. Kahraman ve Gülaçtı'nın (2016) *Elbise-i Osmaniye: 1873 Viyana Uluslararası Sergisi'nde Bir Yaratıcı Endüstri Örneği* incelenmiştir. Eldem tarafından *Toplumsal Tarih Dergisinde* yer alan *Elbise-i Osmaniye'yi Tekrar Ele Almak* yazı serisi incelenmiştir.

Elbise-i Osmaniye ile ilgili incelenen yayınlarda Elbise-i Osmaniye'nin Kıyafet Albümleri ile olan etkileşimini Eldem (2014d) *Elbise-i Osmaniye'yi Tekrar Ele Almak* yazı serisinin sonuncusunda yer vermiştir. Ancak bu bilgi de kıyafet albümü geleneği ile ne kadar örtüştüğü veya ayrıldığı hakkında bilgi vermemektedir.

Kıyafet albümü geleneğinin nasıl bir gelişim içinde olduğunu anlamak ve sonuçlarını gözlemlemek için yapılan bu çalışmada ulaşılan bilgilerin ileride yapılacak bir araştırmaya zemin olması hedeflenmiştir. Küçükhasköylü'nün (2010) Doktora Tezi kapsamında incelediği 1770 – 1810 arası kıyafet albümleri ile Elbise-i Osmaniye'nin içinde yer alan figürlerin yüzeysel karşılaştırması yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmaya göre kıyafet albümleri ile Elbise-i Osmaniye'deki figürler etnik, coğrafi, mesleki açılarından birbirleriyle çakışmamaktadır. Adı geçen kıyafet albümleri ve Elbise-i Osmaniye figürlerinin ayrıntılı olarak karşılaştırmasının yapılması ayrı bir araştırma konusu olacaktır.

2. Kıyafet Albümleri

16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu görkemli bir yapıdayken Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğuna ve Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanlara yönelik merak, seyahatnameler ve kostüm kitapları ile giderilmiştir. Ortaya çıkan kostüm kitapları, kıyafet albümleri öncelikle Batılı gezginler tarafından resmedilmiş böylelikle de Osmanlıların görsel sunumu haline gelmiştir. "Avrupa'da Türk giysilerine ve nesnelere yönelik başlayan bu ilgi, batılı diplomat ve seyyahların Osmanlı bireyini belirli klişelerin yer aldığı mekânlarda betimlemeye başlamasıyla beraber kostüm kitaplarına ve seyahatnamelere bir tür belgeleme ve bilgi toplama misyonu da yüklemiştir" (Himam, 2013, s. 124). Moda ve Tekstil Tasarım tarihi açısından kıyafet albümlerini ele alan Himam, 16. yüzyılda Osmanlı ve Avrupa arasındaki politik, kültürel ve ticari ilişkiler bağlamında yapılan karşılıklı görüşmeler, bir yandan da Osmanlıların giyim kültürü hakkında bilgi edinme açısından fırsat yarattığını savunmaktadır.

Batıda giyim tarihi için temel alınan en önemli kaynaklar arasında 16. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlayan kıyafet albümler yer almaktadır. 1560 yılından sonra doğu ile ilgili kostüm kitaplarının Avrupa'da

hızla yayıldığı görülmektedir. Batılı diplomat ve seyyahların betimlemelerinde Avrupalı bireyler kendilerini Osmanlı kıyafetleriyle ve belli kalıpların olduğu yerlerde tanımlamaya başlamıştır. Doğu ile Batı arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik alışverişler sonucunda batı merkezli kostüm kitapları ortaya çıkmıştır. Doğu kıyafetleri gezginler tarafından kostüm kitaplarında ve seyahatnamelerde resmedilmiştir. Tasvir edilen kıyafetlerin çoğunluğu maddi kültür tarihinde ve batı giyim tarihçiliğinde önemli veriler sağlamıştır.

Osmanlı kıyafet albümleri hakkında yaptığı Doktora Tezinde Küçükhasköylü (2010) Osmanlı Kıyafet albümlerinin açıklamasında bireylerin kimliklerinden ziyade kıyafetin ön planda tutulduğunu ve tek figür resimlerinden oluştuğunu belirtmiştir. Bu albümlerdeki figürler, ikonografik bütünlüğün belirli bir arka plan ve mekânla değil, renkler, kıyafetler ve aksesuarlarla sağlandığı konum, statü ve görev gibi işlev ve temsillere işaret eden figürler olup genellikle Avrupalıların talebi için üretilmiştir. Albümler, yapıldığı yıllarda başta olan padişahın resminden başlayarak, en alt kademedeki memurlardan sokak satıcılarına kadar her kesimden insanın yer aldığı, toplum düzenini göstermektedirler. Açıklamaların genellikle kısa bilgi içeren yazılar şeklinde olduğu bu resim dizisi, bir tür insan çeşitlemesi kataloğu niteliğindedir.

Osmanlı kıyafet resimlerinin Avrupa'daki en erken örnekleri Fransız Kralı II. Henri'nin 1553'te İstanbul'a gönderdiği elçi ile birlikte seyahat eden Nicolas de Nicolay ve 1555'te Kutsal Roma İmparatorluğu elçisi beraberinde seyahat eden Alman ressam Melchior Lorichs tarafından yayınlanan kitaplardaki resimler oluşturmaktadır. Bu örneklerden sonra Avrupa'da sadece kıyafet resimlerinden oluşan albümler yapılmaya başlamıştır. Avrupa'da sadece insanların etnik kökenleri ve toplumsal statüleri ile birlikte kıyafetlerini izleyebilecekleri albümler yaygınlaşmaya başlamıştır.

Evliyâ Çelebi'den öğrenildiğine göre IV. Murad 1638'de Bağdat Seferi'ne çıkmadan önce düzenlenen alayda *Nakkâşân-ı Musavvirân* adında bir sanatçı grubu bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin anlatımına göre burada bahsedilen grup çarşı ressamı olduğu düşünülmektedir. Evliyâ Çelebi'nin anlatımından, bu grubun yaptıklarının tek figürler olduğu anlaşılmaktadır. Tek yaprak figür resimlerin daha sonrasında ciltlenerek albüm haline gelmiş olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Sarayında çalışan itibarlı bir ressam olan Nakkaş Osman'ın da, üslubundan yola çıkarak, kıyafet albümlerine benzer tek yaprak figür resimleri yaptığı bilinmektedir.

İlk kez Metin And tarafından dillendirilen *çarşı ressamı* kavramını ile ilgili olarak And'ın yayınladığı makaleleri tarayan Tülün Değirmenci (2018) yaptığı özetle *çarşı ressamlarını* sipariş üzerine çarşıda bulunan dükkânlarında resim yapan profesyoneller olarak açıklamıştır. Bu ressamlar şehirdeki atölyelerinde Avrupalı müşteriler için kıyafet albümleri yapmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden yabancılar günümüzdeki hediyelik eşya mantığında ülkelerine dönerken kıyafet albümleri alıp kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Bugün neredeyse tüm kıyafet albümlerinin Avrupa Müzelerinde bulunmasının nedeni budur. Genellikle Avrupalılar için yapılmış olsa da kıyafet albümlerinin Osmanlı toplumu için de yapılmış olanları bulunmaktadır. 16. yüzyıldan kalma albüm örnekleri olsa da, çarşı ressamlarının yaptığı kıyafet albümleri 17. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır.

Küçükhasköylü kıyafet albümlerinin gelişim kronolojisini aktarırken Osmanlı resim sanatı açısından bakıldığında Osmanlı Padişah portre ve elyazmalarının yapımının "Avrupalılar tarafından yapılan Osmanlı kıyafet albümlerinin çoğaldığı Sultan III. Murad döneminde canlılık yaşandığını belirtmektedir. Şehnameci Seyyid Lokman el Aşurî'nin 1579'da yazdığı *Kıyâfetü'l-İnsâniye fi Şemâ'ilü'l-Osmâniye* eser dönemin ünlü nakkaşı Nakkaş Osman tarafından 12 padişah portresiyle resimlenmişti" (Küçükhasköylü, 2010, s. 43). Küçükhasköylü'nün görüşüne göre portrecilik, padişah portrelerinin yapılması, kıyafet albümlerinin yapımına etkili olmuştur. Nakkaş Osman'ın portreleri Avrupalı örneklerden etkilenmiştir.

Metin And ise kıyafet albümlerinin ilk örneğini 17. yüzyılda Sultan I. Ahmed için Kalender Paşa'nın siparişi ile yapılan I. Ahmed Albümü olarak kabul edildiğini belirtmektedir (Değirmenci, 2018). Albümün başında Kalender Paşa'nın yazdığı önsözden bazı resimlerin Padişah'a hediye edilen resimlerden oluştuğu belirtilmiştir. Hediye edilen resimler arasında alışıldık figürlerin dışında Safavi ustaların resimlerinden kopya edilmiş figürler de bulunmaktadır. Bu eserde metine yer verilmemesi, bireylerin tasviri ile kıyafet albümlerinin bir anlamda habercisi olduğu düşünülmektedir. Çarşı ressamlarının resim üslupları ise saray nakkaşlarına benzerlik göstermektedir. Bu da her iki grubun çıkış noktasının aynı gelenek olduğunu düşündürmektedir. Ressamların figür seçimi ve figürlerin hangi üsluba göre yapıldığı albümü sipariş eden, müşterinin beğenisi, statüsüne göre değişiklik gösterebilmektedir. Padişah portreleri resimli ve elyazması geleneği ile genellikle saray çevresinde yapıldığı dönemden başlayarak dönemin değişen, gelişen koşulları doğrultusunda ifade tarzı da değişmiştir. Kıyafet albümü geleneği bu şekilde gelişerek Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Küçükhasköylü'nün Doktora Tezi araştırması alanına giren 1770-1810 yılları arasında kıyafet albümlerinde konu ve üslup açısından yeni özellikler içeren albümler incelenmiştir.

Küçükhasköylü'ye (2010, s. 46) göre "bu karakteristik özelliklerin yerleşmesinde özellikle İstanbul'dan bir atölyenin baskın olduğu anlaşılmıştır." Konu, figürlerin duruşları, üslup açısından farklılık olmamakla birlikte farklı ressamlar tarafından kopyalanarak dağıtılan bu albümlere dönemin siyasi, ekonomik, sosyal değişimleri ile paralel olarak yeni meslekler ve yeni konular da eklenmiştir. Albümlerde kadın figürlerine daha çok yer verilmeye başlanmış farklılaşan askeri sistem ile yeni kıyafetlere yer verilmiştir.

3. 1873, Evrensel Viyana Sergisi

İlki 1851 yılında Londra'da düzenlenen dünya sergilerinin seri halinde öncelikle Avrupa'nın, ilerleyen dönemlerde Amerika'da farklı şehirlerde gerçekleştiği bilinmektedir. Kahraman ve Gülaçtı (2016, s. 20), 19. Yüzyıl sergilerinin "Batı devletlerinin sanayi alanındaki ilerlemelerinin ve birbirleriyle olan güç mücadelelerinin açık bir şekilde okunabildiği bir vitrin" olarak nitelendirmiştir.

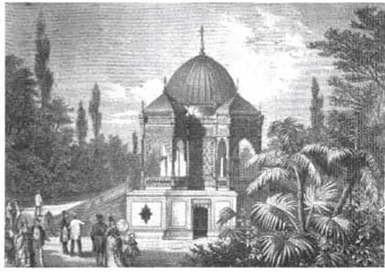
Osmanlıların ise katıldığı beşinci sergi olan 1873 Viyana Sergisi Sultan Abdülaziz'in şahsen ilgilendiği bir organizasyondur. 1863 yılında İstanbul'da gerçekleşen Sergi-i Umumi-i Osmani düzenlenmesi ve ardından 1867 Paris Sergisi ziyareti Abdülaziz'in bu konuya önem verdiğinin işaretidir. Akçura (2009) 1873 Viyana Sergisi'nin 1 Mayıs - 1 Kasım tarihleri arasında düzenlendiğini ve Prater Parkı'nda 42 dönümlük bir alan üzerine kurulmuş olan sergide 53 bin stand yer aldığını, sergiyi 7 milyon kişinin gezdiğini belirtmiştir.

1873 Viyana Sergisi, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de ev sahibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun iç ve dış politika planlarını gerçekleştirmek için bir fırsat olup dünyaya imparatorluğun hala var olduğunu göstermek için Dünya Sergisi en uygun ortam olarak düşünülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu, sergi için hem Avrupalıların görmek istediği *Doğu* imajını destekleyecek hem de Osmanlı Devleti'ni uygar ülkelerle boy ölçülebileceğini gösterecek bir program planlamıştır. Sergi hazırlıklarını yürüten komisyon, dönemin önde gelen devlet adamlarını ve sanatçıları barındırmıştır. Komisyonun en önemli figürü, Avusturya gazetelerinin *komisyonun ruhu* olarak nitelendirdiği Osman Hamdi Bey'dir. Sergi organizasyonu ile bağlantılı olarak 1872 yılı itibariyle komisyon üyelerinden mimar Pietro Montani ve inşaatları yöneten Eugene Maillard Viyana'ya giderek sergi hazırlıklarını gözlemlemiş ve yönetmişlerdir.

Şekil 1. Osmanlı Seksiyonu, solda ana sergi salonu, arka planda Mısır yapıları, Viyana, 1873 (*L'Esposizione universale di Viena*, no. 10) (Çelik, 2004, s. 70-71).

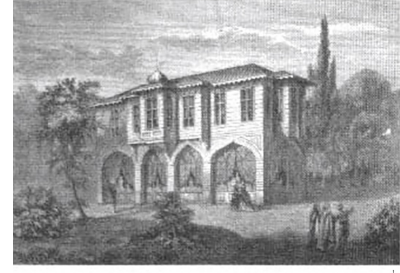
Osmanlı İmparatorluğu 1873 Viyana Sergisine tipik bir *Osmanlı Mahallesi* (bkz. Şekil 1) konsepti hazırlayarak katılmıştır. *Osmanlı Mahallesi* kapsamında Sultan III. Ahmet Çeşmesi, Hazine-i Hassa (bkz. Şekil 2), bir konut, hamam, kahvehane (bkz. Şekil 3), zemin katında bedesten ve üst katında dairelerin bulunduğu bir yapıdan (bkz. Şekil 4) oluşmuştur. Sergiye Osmanlı Devleti tarım ürünleri ve el sanatlarının yanı sıra güzel sanat eserleriyle katılmıştır. Osman Hamdi Bey'in resimleri burada sergilenmiş ve altı madalya kazanmıştır.

Şekil 2. 1873 Viyana Sergisinde Hazine-i Hassa (*L'Esposizione universale di Viena*, no.19) (Çelik, 2004, s. 72).

Şekil 3. 1873 Viyana Sergisi'nde Türk Kahvesi (*L'Esposizione universale di Viena*, no. 36) (Çelik, 2004, s. 72).

Şekil 4. 1873 Viyana Sergisinde Bedesten üstü konutlar (*L'Esposizione universale di Viena*, no. 16) (Çelik, 2004, s. 72).

4. Elbise-i Osmaniye

Elbise-i Osmaniye, 1873 Viyana Sergisi nedeniyle ısmarlanmış ve Osman Hamdi Bey ile Marie de Launay tarafından hazırlanmıştır. Kıyafet albümü niteliğinde olan kitap, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından örnekleri aktarmaktadır. Seçilen örnekler ile etnik kökenler ve yaptıkları işlere göre tanımlanmış insanların kıyafet özellikleri açıklanmıştır. Seçilen örneklerin fotoğrafları Pascal Sébah tarafından çekilmiştir. Kitap *Levant Times and Shipping Gazette* Matbaası tarafından basılmıştır. 1999 yılında Sabancı Üniversitesi Yayınları, Elbise-i Osmaniye'yi '1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri' (bkz. Şekil 5 ve Şekil 6) başlığıyla ve tıpkıbasım anlayışı ile tercümesi edilmiş, önsöz, notlar, sözlük ve dizin bölümleri eklenerek yayınlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da 19. yüzyılda Oryantalist bakış açısı ile incelendiği bir dönemde fotoğrafın kullanımı ile hazırlanan Elbise-i Osmaniye hem tanıtım hem de yaratıcı endüstrilerin gelişimi açısından önemlidir. Elbise-i Osmaniye'nin fotoğraf kullanımı ile hazırlanmış olması, devletin propaganda için yeniliklere açık olmasını göstermektedir (Kahraman ve Gülaçtı, 2016, s. 39).

Elbise-i Osmaniye önsözünde Osmanlı coğrafyası ile yerel giysi vurgusu yapılmıştır. Coğrafyanın genişliği nedeniyle Avrupa, Adalar ve Asya ayrımı yapıldığı anlatılmıştır. Osman Hamdi Bey ile birlikte kitabın yazımını gerçekleştiren Marie de Launay Osmanlı'da görevli bir Fransız olup 1967 Paris sergisi için de makaleler kaleme almıştır. Ersoy'a (1999, s. 3-4) göre "yazarın ana hedefi, Tanzimat modernleşmesinin getirdiği hızlı sosyal ve kültürel değişimin bir taraftan da neleri götürdüğünün sorgulanmasıdır." Marie de Launay yeni iletişim araçlarını kullanarak Osmanlı'nın geleneksel sanatlarını aktarmayı hedeflemiştir. Ersoy'a (1999) göre, Marie de Launay ve Osman Hamdi Bey güçlü bir orta sınıf kavramını vurgulamanın geleneksel kültürün ve sanatın korunması ile olacağını düşünmektedir¹. Kitabın önsözünden sonra Avrupa, Adalar ve Asya vilayetleri sırasıyla kıyafetler üzerinden aktarılmıştır. Her fotoğrafta yer alan kişilikleri, yaptıkları işin özelliği ve bulunulan coğrafyaya göre kıyafet özellikleri açıklanmıştır. Bu bağlamda bölgesel temelde gündelik hayata ve yönetsel genel bilgiye yer verilmiştir. Dolayısıyla Kıyafet Albümü aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda gündelik yaşamından ayrıntılı bilgilere de ev sahipliği yapmaktadır.

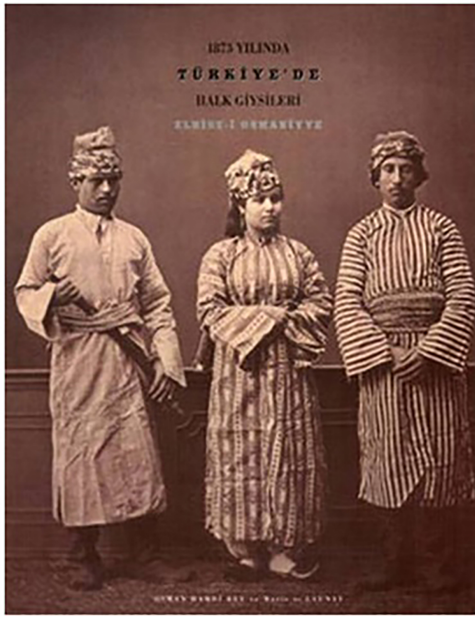
Eldem 2014 yılında *Toplumsal Tarih* Dergisinde 4 seri halinde 'Elbise-i Osmaniye'yi Tekrar Ele Almak' başlığında ayrıntılı olarak incelemiştir. İlk bölüm kitabın oluşum sürecini ve daha sonra tekrar yayınlaması konusuna sınırlandırmıştır. Osmanlı'nın *etnik ve folklorik zenginliğini Viyana Dünya Sergisi vasıtasıyla Batı'ya tanıtmak* amacıyla hazırlanıp yayımlanan Elbise-i Osmaniye'nin hazırlık aşamasının 1872 yılında başladığını ancak metinlerin daha önceki organizasyon tanıtımı için hazırlanan metinlerle olan benzerlikleri vurgulanmıştır. Fotoğraflarda yer alan *mankenlerin* kimliğini sorgulamıştır. Eldem (2014a, s. 28) bu sorunun yanıtı ile ilgili "Elbise-i Osmaniye'deki 74 adet fotoğrafta yer alan 200 kadar insanın görüntülerinin yan yana getirilip mukayese edilmesi, bazı kişilerin nerelerde ve kaç kere kullanıldığı, pösteki saymaya benzer bir uğraş da olsa belki de kitabın oluşumu hakkında ilginç ipuçları verebilecektir" şeklinde yorumlamıştır. Fotoğraflar ile ilgili olarak ayrıca kitabın üçüncü bölümünde yer alan Bağdat levhasında farklı türe rastlandığını belirtmiş ve iki farklı baskının olup olmadığını sormuştur. Bu bağlamda bu bölümde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kitabın sonrasında tekrar yayınlaması konusunda yer alan yazışmaları incelemiş, harcanan para ve kaç adet basıldığı bilgilerine ulaşılmış; kitapta yer alan fotoğrafların

¹ Özellikle Osmanlı esnafı, yazarların gözünde, yerel bilgi ve hünerin, iş ahlakının ve sosyal uyumun korunmasında hayati bir rol üstlenecektir. Bu fikirlerde, Osman Hadi Bey'in hayranlıkla bağlı olduğu ve Osmanlı kalkınmasının (sanayi mektepleri türünden kurumlarla) orta sınıftan başlamasına çabalayan Midhat Paşa'nın etkisi olduğu kuşkusuzdur. (Ersoy, 1999, s. 3)

nasıl bir tekrar değerlendirmeye tabi tutulduğunu araştırmıştır. Müslüman kadın, Hıristiyan kadın, Rumeli-Anadolu ayrımı, Müslüman-Hıristiyan silahlı bireylerin sunumu arasındaki ayrım ve bunların oluşturduğu yankılar dönem itibariyle sosyal, politik süreç bağlamında incelemiştir. Arşiv çalışmaları sonrasında Eldem 1873'te tanıtım ve iftihar amacıyla hazırlanan *Elbise-i Osmaniye*'nin otuz yıl sonra bir utanç sebebine dönüştüğünü bunun da dönemin siyasal, ideolojik ve kültürel değişimlerinden olabileceğini ifade etmiştir:

Gerek tutucu İslami bir bakışla, gerek savunmacı siyasi gerekçelerle kitabın tabii tutulduğu sansürün nitelik ve seyri, aynı belgenin değişik zaman ve ortamlarda ne kadar farklı algılanabildiğinin somut bir örneğidir. Sansür veya yayın girişimleri üzerinden benzer çalışmaların artmasıyla basmakalıp ve indirgemeci yorumlar yerine daha hassas değerlendirmelerin yapılabileceği muhtemeldir. (Eldem, 2014a, s. 35)

Serinin ikinci bölümünde Eldem, *Elbise-i Osmaniye*'nin tasarlanma süreciyle ilgili bazı sorulara cevap vermeye çalışmıştır.

Şekil 5. Kitap kapağı (Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999).

Şekil 6. *Elbise-i Osmaniye*'nin Türkçe iç kapağı.²

1873 Viyana Sergisi için hazırlanan *Elbise-i Osmaniye*, sergide Osmanlı pavyonunda sergilenen ve balmumu heykellere giydirilen kıyafetlere eşlik edecek nitelikte olması planlanmış (bkz. Şekil 10) ve kitap ile sergideki kıyafetler paralellik göstermektedir. Eldem'e göre sergi ile kitabın ne kadar örtüştüğü tartışmalıdır, çünkü somut verilere dayanmamaktadır. Yine de bazı veriler sergi kitap ilişkisine yardımcı olduğunu, Viyana'da Osman Hamdi Bey'in Şarklı kıyafeti ile olan fotoğrafının kitaptaki *Mardinli Kürt* tiplemesi kıyafeti ile aynı olduğunu tespit ettiğini ifade etmiştir. Eldem'e göre fotoğrafın kartonunda yer alan Fritz Luckhardt stüdyosu ifadesi, fotoğrafın Viyana'da çekildiğinin bir belgesi olduğunu ve Viyana'ya sergiye gönderilen kostümlerden birinin Osman Hamdi Bey tarafından beğenilip fotoğraf çekirtmek için kullanıldığını göstermektedir:

Gerçi bazı konularda tahmin yürütecek olursak, albümde yer alan ve Viyana'da sergilenen kıyafetlerin aynı olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Bunun somut bir işaretini Osman Hamdi Bey'in "Şark" kıyafetiyle Viyana'da çekilmiş meşhur fotoğrafında bulmak mümkündür. Osman Hamdi bu fotoğrafta (bkz. Şekil 7) üzerinde *Elbise-i Osmaniye*'de yer alan "Mardinli Kürt" tipinin (ortadaki) (bkz. Şekil 8) kıyafetiyle görüntülenmişti; giysisinin yanında asılı duran kalkan ise aynı

² İç kapaklarından birinde yer alan Türkçe başlık dışında tamamı Fransızca yayınlanan bu eserin tam künyesinin tercümesi oldukça görkemli olduğu düşünülmektedir. Buna göre: "1873'te Türkiye Halk Kıyafetleri. Viyana Dünya Sergisi için Osmanlı Komisyonu'nun himayesinde yayınlanmış eser. Metin genel komiser Hamdi Bey hazretleriyle komisyon üyesi ve 1867 ile 1873 uluslararası jürisi üyesi Marie de Launay'nindir." (Eldem, 2014b, s. 26)

albümdeki “Palulu Kürt” (bkz. Şekil 9) karakterinden alınmıştı. Fotoğrafın kartonunda yer alan Fritz Luckhardt stüdyosunun isim ve armasından Viyana’da çekilmiş olduğundan emin olduğumuza göre, bu giysilerin İstanbul’da çekildikten sonra modellerin üzerine giydirilmek üzere Viyana’ya getirildiğini, Osman Hamdi’nin de eğlencesine içlerinden birini alıp fotoğraf çektirmiş olduğunu tahmin etmek mümkündür. (Eldem, 2014b, s. 46)

Buradan Osman Hamdi Bey’in fotoğrafının albümde yer almadığı ama aynı dönemde çekilmiş olduğunu anlamaktayız.

Şekil 7. Osman Hamdi Bey “Şark” Kıyafeti ile (Eldem, 2014b, s. 46).

Eldem, Elbise-i Osmaniye’de bulunan kıyafetlerden başka sergilenen kıyafetlerin de olduğunu serginin resmi kataloğunda Almanca açıklamalarından edinilen bilgiyi paylaşmıştır. Eldem (2014b) fotoğrafları çeken Sebah’ın yöntemini de sorgulamış, fotoğrafları tek tek incelediğinde aynı karakterlerin farklı kimliklerle kullanıldığı, bunların da kimi zaman çelişki yarattığını belirtmiştir.

Eldem (2014c) tarafından yazılan serinin 3. Bölümü ise Elbise-i Osmaniye’nin Avrupa’da bir başka esere kaynak teşkil etmesi ile ilgilidir. Bu eser, Auguste Racinet’nin 1888 yılında yayınladığı ‘Kıyafet Tarihi’ altı ciltlik resimli çalışmadır.

Auguste Racinet’nin 1888’de yayınladığı ve ‘Kıyafet Tarihi’ (Le Costume historique) “başlığını taşıyan altı ciltlik resimli çalışma arasındaki bağlantı nadiren de olsa tespit edilmiş olmakla beraber hiçbir zaman ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir” (Eldem, 3, 2014c, s. 72). Albert-Charles-Auguste Racinet, 1825 yılında Paris’te doğmuş Firmin Didot Yayınevi’nde illüstratör ve yayıncılık yapmıştır. 1869-1873 yılları arasında yayınlamış olduğu ‘L’Ornement polychrome’ (Çok renkli Tezyinat) başlığını taşıyan dünya tarihindeki başlıca dekoratif motifleri renkli levhalarda toplayan eseri olmuştur. Eser dört bölümden oluşmakta olup ilk bölümü Mısır, Asur, Yunan, Roma ve Keltler’e varan coğrafyaya, ikinci bölüm Okyanusya, Afrika, Amerika ve Avrupa’ya, üçüncü bölüm Bizans ve 5. yüzyıldan başlayarak Avrupa’ya, dördüncü bölüm ise 19. yüzyılda Avrupa giysilerine ayrılmıştır. Osmanlı kıyafetleri ise Asya ve Avrupa olarak farklı bölümlerde ele alınmıştır. Kronolojik olarak verilen bilgilere Osmanlı’nın son dönemine sıra geldiğinde Racinet Elbise-i Osmaniye’den çağdaş kıyafetleri alıntılamıştır. Racinet fotoğraf yerine çizimler kullandığı için Elbise-i Osmaniye’den

fotoğrafları çizerken farklı kompozisyonlar yaparak daha çok figürlü resimler yaratmıştır. Racinet eserini oluştururken Elbise-i Osmaniye'den sadece görsel anlamda esinlenmemiş, içerikte de benzer bir uygulama yapmıştır.

Şekil 8. Elbise-i Osmaniye, Mardinli Kürt (ortada) (Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999, s. 340).

Şekil 9. Elbise-i Osmaniye, Palulu Kürt (sağda) (Osman Hamdi Bey ve Launay, 1999, s. 331)

Eldem (2014d), yazı dizisinin dördüncü ve son bölümünde ise Elbise-i Osmaniye'deki kıyafetler, yıllar içinde kıyafet tarihi üzerine yapılan iddialı bir çalışmada nasıl önemli bir yer tutabiliyorsa, Elbise-i Osmaniye'nin de kendisinden önce gerçekleştirilen projelerden ilham aldığını, bu bağlamda böyle bir albüm yapma fikrinin nereden geldiği, hangi örneklerden etkilenmiş olabileceğini incelemiştir. Eldem'e göre 1873 yılında gerçekleştirilen bu yayının farklı temellerden beslenerek yaratılmıştır. Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı etnografik merak ile kültürel etkileşim ve kıyafet albümlerinin oluşturduğu ikonografi önemli bir girdi oluşturmaktadır.

Şekil 10. Viyana Sergisi Osmanlı Seksiyonu³ (Mimarizm, 2018).

³ Viyana Müzesi, *Türkische Gallerie albümünden*, (Mimarizm, 2018). Elbise-i Osmaniye albümü, 1873 Viyana sergisi için hazırlanmış, Osmanlı seksiyonunda yer alan ve balmumundan modellerin üzerine giydirilmiş gerçek kıyafetlerden (sağdaki mankenler) oluşan bir sergiye eşlik etmesi düşünülmüştü.

1873'teki sergi ve albüm türünün ilk örneği değildir. Kıyafet sergisi ve albümü Osmanlı İmparatorluğu'nun 1867 Paris Sergisi katılımında da gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda 1873 Viyana sergisinin ve kıyafet albümünün ön çalışma şeklinde olmuştur. Eldem (2014d), önceki uygulamanın bunlarla sınırlandırılmaması gerektiğini düşünmektedir ve 17. yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygınlaşan 'Kıyafet Albümleri' ve albümleri gerçekleştiren 'Çarşı Ressamları'nı Elbise-i Osmaniye'nin erken örnekleri olarak nitelendirmiştir. Kıyafet albümlerinin üslup, içerik özellikleri ve hitap ettiği kitleyi aktaran Eldem (2014d, 4, s. 43), çarpıcı bir örnek olarak Jean Brindesi'nin (1826-1888) gerçekleştirdiği albümlerini vermektedir. 1860'ta İstanbul Hatıralarını çizen Brindesi, İstanbul ahalisinin gündelik hayatından kesitler vermektedir (ney çalan Mevlevi dervışı) (bkz. Şekil 11). Brindesi'nin beş yıl önce 21 taş baskıdan oluşan yayını, bir kıyafet albümü niteliğindedir. Bu albümü ilginç kılan, 1852'de Atmeydanı'nda Elbise-i Atika, yani Eski Kıyafetler adıyla açılmış olan sabit sergide yer alan kıyafetleri canlandırmış olmasıdır (litografya) (bkz. Şekil 12). İstanbul'a gelen yabancıların büyük beğeniyle gezdiği bu sergi-müze, aslında Osmanlıların geleneksel saydıkları bazı kıyafetlerini teşhir etmek konusunda nereye vardıklarını göstermesi açısından çok önemlidir.

Şekil 11. Ney çalan Mevlevi dervışı⁴ (Eldem, 2014d, s. 43).

Şekil 12. Litografya⁵ (Eldem, 2014d, s. 43).

5. Değerlendirme

16. yüzyıl itibariyle görmeye başladığımız kıyafet albümleri Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yaşayan halkın gündelik yaşamda nasıl görüldüğünü resmedilmesi ile öncelikle Avrupa'da tanınması ve kültürün bilinmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

16. yüzyılda Avrupalı seyyahların eliyle yapılmaya başlayan ve Osmanlı ahalisini resmeden kıyafet albümlerinin devamında Osmanlı'da ilk yapıldığı düşünülen I. Ahmed Albümü hem Padişah için hazırlanan ilk kıyafet albümü olma özelliğini taşımakta hem de çarşı ressamları geleneğinin başlangıcı olarak görülmektedir. Aynı şekilde 1873 Viyana Sergisi için geliştirilen Elbise-i Osmaniye Padişah tarafından desteklenen sergi katılımı için kurulan resmi komisyonun yönetiminde gerçekleşmiş, yeni teknoloji olan fotoğraf kullanımına önemli bir örnek olmuş ve devamında yapılan yerli yabancı kıyafet tarihi araştırmalarına kaynak olmuştur.

⁴ Brindesi'nin İstanbul Hatıraları'ndan "Türk Mezarlığı" başlıklı resimde Ney çalan Mevlevi dervışı (Eldem, 2014d, 4, s. 43)

⁵ Brindesi'nin Elbise-i Atika albümünden bir litografyada ayakta, soldan sağa, Müjdecibaşı, Saraçbaşı, Sali Usta, Cebeciler Kâhyası; oturan, Serdengeçti Ağası. (Eldem, 2014d, 4, s. 43)

1873 sergisi için hazırlanan Elbise-i Osmaniye benzer bir yapıda olup özellikle bir sergi organizasyonu için hazırlanmış olması onu önceki örneklerden ayıran yanıdır. 1873 sergisi bir dünya sergisi olup doğu-batı ayrımının olduğu ve bir anlamda ülkelerin ekonomik, ticari, kültürel, sosyal, politik güç gösterisi niteliğindedir. Bu bağlamda sergi için özel hazırlanan bir giysi albümünün olması, Osmanlı'nın tanıtıma verdiği önemi, hala dünya gücü olduğunu kanıtlama çabasını hissettirmektedir. Kıyafet albümünü yeni teknolojinin kullanımı ile fotoğraflarla hazırlamak da bu anlamda önemlidir. Bu sayede daha gerçekçi bir tanıtım yapmak ve dönem ile ilgili Osmanlı coğrafyasında gündelik yaşamı gösteren kalıcı bir belge oluşturmak mümkün olabilmektedir.

17. yüzyıl itibariyle Osmanlı'da yapıldığı bilinen ve Metin And tarafından yapılan tanıma göre Çarşı Ressamlarına atfedilen Kıyafet albümleri ile ilgili yapılan incelemelerde resimlerin yapılış üslupları ile ilgili olarak açıklayıcı metnin olmaması, kısa Türkçe ve bir yabancı dilde başlık verilerek ne olduğu hakkında bilgi verdiği belirtilmiştir. Moda tasarımcıları bu albümleri Türklerde kıyafetlerin gelişimi açısından ele alırken tarih alanında çalışanlar, Osmanlı coğrafyasındaki insan tiplmesi ve siyasi, kültürel açıdan bunun yansımaları değerlendirmiştir. Diğer yandan 1873 Viyana Sergisi için hazırlanan Elbise-i Osmaniye'de kaç kıyafet olduğu, sergilenen ile kitapta yer verilen kıyafetler arasındaki farklar, fotoğraf tekniği ile yansıtılan figürlerin modellerine varıncaya kadar detaylı incelemeler yapılmıştır. Elbise-i Osmaniye'nin metinlerinin içerik ve yazım tarzı olarak daha önceki yazılı belgelerle benzerlik taşıdığı görülmektedir.

İlk karşımıza çıkan kıyafet albümleri ile Elbise-i Osmaniye karşılaştırması için ayrıntılı bir araştırmanın yapılması gerekmektedir. Başlangıç aşamasında yapılan bu ön araştırma göstermiştir ki, her iki durumda da Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle yurt dışında tanıtımı için desteklediği ve uygulaması için bizzat Padişah'ın destek verdiği çalışmalardır. Kullanılan yöntem dönem itibariyle ortaya çıkan yeniliklerin, icatların sayesinde farklılaşmış ancak hedef aynı kalmış denilebilir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında yüzünü Avrupa'ya çeviren Osmanlı'nın gelişmeleri takip ettiğini, kendi coğrafyasında uygulamaya çalıştığını gösterebilmek için başvurulan araçlardan biri de Kıyafet Albümleri olduğu söylenebilir.

Kıyafet albümlerinin ilk başladığı andan itibaren birbirini etkilediğini, ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Elbise-i Osmaniye'nin de Auguste Racinet'nin 1888'de yayınladığı ve 'Kıyafet Tarihi' (*Le Costume Historique*) eserine kaynak olması 16. yüzyıldan başlayarak gelişen sürecin devamlılığı anlamına gelebilir. Kıyafet Albümlerinin Osmanlı coğrafyasını yansıtması daha çok Avrupalıların ilgisini çekmiştir. Kıyafet Albümleri, 19. yüzyıl Avrupa resim sanatına katkıda bulunduğu kadar Osmanlı'nın tanıtımı için de rol oynamıştır.

Osmanlı sanatı çerçevesinde 16. yüzyıldan başlayarak gelişen kıyafet albümleri ile 1873 Elbise-i Osmaniye karşılaştırıldığında kavramsal temelde benzerlikler bulunmaktadır. Elbise-i Osmaniye, Osmanlı ahaliğini bölgelere, etnik kökenlerine, cinsiyete, mesleklere göre ayrıntılı sınıflandırma yaparak fotoğraf ile belgelemiştir. Kıyafet albümlerinde, padişah ile başlayarak öncelikle İstanbul olmak üzere gündelik yaşamdan insanlar belirli kalıplarla resmedilmiştir. Resim tekniği gün geçtikçe ve ressamların üslubuna göre değişiklik göstermiştir. Elbise-i Osmaniye'de fotoğrafın kullanımı ile ışık, dekor ayarlaması, karakterlerin jestleri, duruşları fotoğrafı çeken tarafından yönlendirilmiş ve istenilen kurgu ile sonuç elde edilmiştir. Fotoğraf çekimlerinde kıyafetleri giyenin insan olması kıyafetler ve insan ilişkisi açısından gerçek bilgi vermiştir. Coğrafi ayırım ile hazırlanan Elbise-i Osmaniye'de farklı vilayetlerden aynı işi yapan ya da aynı etnik kökenden olup farklı vilayetlerde yaşayan bireyler ayrı ayrı aktarılmıştır. Bu sayede kıyafet çeşitliliği daha net bir şekilde izlenebilmektedir. Elbise-i Osmaniye sadece kıyafetleri yansıtmamakta, aynı zamanda kullanılan bazı küçük aksesuarlar, dekoratif objeleri de tanıtmaktadır. Elbise-i Osmaniye'nin bir başka önemi de kitap sanatı/tasarımı açısından oynadığı roldür. Uluslararası bir organizasyon için özel olarak tasarlanarak hazırlanan bir yayının, kitap tasarımı açısından bir örnektir.

Bu geleneğin günümüzde yansımalarını farklı sanat ve tasarım organizasyonları beraberinde yapılan yayınlarda görülmektedir. Örnek olarak, tasarım fuarları uluslararası katılımcı olsun ya da olmasın, yurt dışında tanıtıma yönelik Türk tasarımını, Türk tasarımcılarını anlatan yayınlar ile birlikte gelişmektedir. Her organizasyon beraberinde hem organizasyon içeriği hem de içerik ile ilgili kurum-kuruluşlar, kavramları açıklayan yayınlar yapılmaktadır. Kamuya kurumsal hafızayı aktarmanın en etkin yollarından biri olabilecek yayınların dijital yerine baskı olması, kütüphanelerde saklanabilmesi açısından daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Bu da kitap tasarımının önemini sürdürdüğünü göstermektedir.

Kaynakça

Akçura, G. (2009). *Türkiye sergicilik ve fuarcılık tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bağcı, S., Çağman, F., Renda, G. ve Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı resim sanatı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Çelik, Z. (2004). *Şark'ın sergilenişi: 19. yüzyıl Dünya fuarlarında İslam mimarisi*. Tarih Vakfı.
- Değirmenci, T. (2018). Metin And ve Çarşı ressamlarının serencamı. M. And, *Osmanlı tasvir sanatları 2: Çarşı resamları* içinde (s. 11-43). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eldem, E. (2014a). Elbise-i Osmaniye'yi tekrar ele almak. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 248, 26-35.
- Eldem, E. (2014b). Elbise-i Osmaniye'yi tekrar ele almak-2. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 250, 46-51.
- Eldem, E. (2014c). Elbise-i Osmaniye'yi tekrar ele almak-3. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 252, 72-77.
- Eldem, E. (2014d). Elbise-i Osmaniye'yi tekrar ele almak-4. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 252, 42-53.
- Ersoy, A. A. (1999). Tanzimat merceğinden Osmanlı ahalisinin resmi: Elbise-i Osmaniye. Osman Hamdi Bey ve Launay, M., *1873 yılında Türkiye'de halk giysileri – Elbise-i Osmaniye* içinde (s. 3-4). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Göğüş, C. (2016). Viyana gazetelerinde 1873 Dünya sergisine Osmanlı İmparatorluğu'nun Katılımı. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı döneminde sanat mimarlık ve kültür karşılaşmaları* içinde (s. 245-262). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Himam, F. D. (2013). 16. yüzyıl giysi tarihi yazımı üzerine: Giysilerde doğu-batı etkileşimi, egzotizm ve güç. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 91-116.
- Kahraman, M. E. ve Gülaçtı, İ. E. (2016). Elbise-i Osmaniye: 1873 Viyana uluslararası sergisinde bir yaratıcı endüstri örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, 4(2), 20-42.
- Küçükhasköylü, N. (2010). *Osmanlı kıyafet albümleri (1770-1810)* (Tez No. 265302) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- L'Esposizione Universale di Vienna Del 1873 Illustrata. (2021, 11 Haziran). <https://archive.org/details/lesposizioneuniv02unse/page/n4/mode/1up>
- Mimarizm: Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu (2018, Mart). *Yerelliğin pazarlanması: Osmanlılar 1873 Viyana Dünya Sergisi'nde*. https://www.mimarizm.com/etkinlikler/toplantilar/yerelligin-pazarlanmasi-osmanlilar-1873-viyana-dunya-sergisi-nde_129085.
- Osman Hamdi Bey ve Launay, M. (1999). *1873 yılında Türkiye'de halk giysileri – Elbise-i Osmaniye*. Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özsüca, F.F. (2019). *Yerli mallar sergileri – Erken Türkiye Cumhuriyeti uygulamaları* (Tez No. 553632) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.